

pitás nem meglepő, mindkettőjük jellemével összevág. Szalkayt illetőleg azonban ez a vád csak mendemonda, levéltári adatunk nincs rá. A gyanakvás, a mindenkit kémkedéssel vádolás pszichózia egyszerűen a levegőben volt. (Magát Kelelent is megrágalmazták a „bomlasztással”: O. L., Htt., Dep. pol. gen. et civ. 1812. Fons 6., 206. pag., 1794. okt. 4.) Szalkay nagy úr a szegény magyar társulathoz viszonyítva; hogy körükbe ment, fordított számukra – mint annyi más köznemesi író – lehetett pusztán hiúsági kérdés. Azok körülrajongták, ő szívesen vette. 1794 nyara előtt semmi nyoma sincs annak, hogy a nádor ellenséges szemmel nézte volna a magyar színészeket. Eljárt előadásaikra. Ezek jelentősége sem volt akkora, hogy normális viszonyok között „a nemzeti újjászületés ügyében buzgólkodó” tevékenységük belpolitikai veszélyt jelentett volna. A Martinovics-mozgalom kipattanása után sem történt más, mint hogy a Helytartótanács magukra hagyta őket. Ez elég volt. A társulat széteszlott. Világot minden részletre természetesen csak a teljes levéltári anyag ismerete derítene.

Ha ismernők a levéltári anyagot, feleletet kaphatnánk arra a kérdésre is, milyen díszletekkel, kellékekkel, milyen jelmezekkel vándorolt Kelemen. Ő ti. 1795 nyarán megvált a pesti társulattól. Magányosan ment vidékre és az 1796 tavaszán feloszló együttes vagyona részben Busch kezén maradt – ezért perelnek évtizedekig! –, részben Pest megyénél. Az utóbbi gondnoka Rehák. Ezt kapták meg használatra 1807-ben Ernyiek, ezt a megye mindig sajátjaként kezelte és vitán felül áll, hogy minimalíslat adott belőle Kelemennek. Milyen felszerelése volt hát mégis, honnan, miből? Egyáltalán: milyen volt a vidéki játék, a színe alkalmazás, amit anakronizmus volna rendezésnek nevezni?

Ismereteink jelenlegi állásánál ezekre a kérdésekre nincs felelet. Nem Staud Géza hibája, hogy ő sem adhat rájuk választ. Munkája minden színháztörténész részéről elismerést és hálát érdemel, jelentőségével hangsúlyozza azonban egyúttal azt is: forráskiadás nélkül tudománygunk nem fejlődhetik tovább.

Mályuszné Császár Edit

Csapláros István: Sprawy polskie w literaturze węgierskiej epoki oświeceni. Warszawa, 1961. Uniwersytet Warszawski. Dział wydawnictw. 180 p.

Csapláros István összegyűjtötte mindazokat az adatokat, amelyek a felvilágosodás korszakának magyar irodalmában a lengyelek iránti érdeklődést, a lengyel ügy szeretetét

bizonyítják. A magyar felvilágosodás problématikájára röviden utaló bevezetés után két fejezetben tárgyalja lengyel olvasóit arról, milyen mértékben és milyen formában tárgyalták nálunk tragikus bukásai és fel-emelkedési kísérletei idején Lengyelország múltját és jelenét. A füzet adatgazdagsága imponáló; nemcsak azoknak lehet kincsbányája, akik tovább akarnak kutatni a kapcsolattörténet vonalán, hanem a magyar felvilágosodás kutatóinak is jó forrásul szolgálhat.

Csapláros ebből a hatalmas anyagból két tanulást von le. Elsősorban azt, hogy a korszak lengyel érdeklődése és lengyel rokonszenve nem annyira a lengyelek irodalmát, kultúráját, mint inkább történelmüket figyelt. Talán ezzel az első okkal kapcsolatos a másik tanulást is: bármilyen társadalmi osztályhoz, réteghez, nemzedékhez vagy hitfelekezethez tartozott is a kor lengyel érdeklődésű magyar írója, azokból a tényekből, amelyeket leírt, mindig a magyar történelemre is vonatkoztatható gyakorlati tanulságokat igyekezett levonni. Kovács Endrének a reformkor lengyel-magyar kapcsolatairól szóló nagy jelentőségű munkájából (Kovács Endre: *A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon*. Bp. 1959. Akadémiai K. 429 l.) tudjuk, hogy írónak ez a magatartása alapjában véve a reformkor a romantika, idejében sem változott meg. Ha ehhez hozzávesszük, hogy Csapláros István szerint a XIX. századi magyarországi lengyel rokonszenvek a felvilágosodás korában lehetők fel a gyökerei s hogy az a magyar jakobinusok mozgalomával, általában a kor haladó eszméivel és köreivel milyen erős kapcsolatban volt, akkor talán nem vagyunk túl merészek, ha azt kérjük Csapláros Istvántól: további munkáiban vesse fel a lengyel kérdés szerepének problémáját a magyar nemzeti öntudat kialakulásában.

Örömmel olvastuk a lengyel szövegű kiadványhoz mellékelt magyar nyelvű kivonatban, hogy ezt részletesebb magyar kiadás fogja követni. Jelentős lépés lesz ez a felé a szintézis felé, amelyről előző recenzióinkban szözlünk.

A szép füzetet a varsói egyetem gondozásában adták ki. Hasonló jellegű hazai kiadványaink számára utánozni való példa, hogy a gondosan összeállított névmutatón kívül található a füzetben. orosz, francia és magyar nyelvű kivonat is. Figyelemre méltó, hogy olyan sorozatnak a második számaként jelent meg, amelyben az első is magyar vonatkozású volt (Jan Reychman: *Ze stosunków kulturalnych polskowęgierskich w epoce oświeceni.* Warszawa, 1960. 81 l. Vö.: Világirodalmi Figyelő 1961. 280.). A lengyel-magyar kapcsolatok kutatása Varsóban egyre nagyobb lendülettel folyik.

Sziklay László